

Onesnaževalec (ne) plača

Piše: dr. Lučka Kajfež Bogataj

Vsi poznamo frazem »ne vedeti, kdo pije in kdo plača«, razlagamo pa si ga lahko različno. Največkrat ga vsebinsko prenesemo na druga področja, ko želimo poudariti, da je kje poslovanje neurejeno, stvari pa nejasne in kaotične. Prav zato nas pogosto lahko spomni na stanje okoljskih problemov in politik po svetu.

Že desetletja poznamo temeljni okoljski princip »onesnaževalec plača«. Ta določa, da bi morali tisti, ki povzročajo onesnaževanje ali okoljsko škodo, nositi stroške za preprečevanje, odpravo ali omilitev teh škodljivih učinkov. Prvič je bil opisan v poročilu Rimskega kluba Meje rasti leta 1972, še istega leta pa je načelo priporočil tudi OECD, predvsem za rabo v mednarodnih dogovorih. Evropska unija je začela ta princip formalno vključevati v okoljsko politiko z Enotnim evropskim aktom iz leta 1986, ki je postavil temelje za številne okoljske predpise in direktive o vodi, zraku in odpadkih. Kasneje je princip »onesnaževalec plača« postal pomemben del trajnostnega razvoja. Združeni narodi so začeli razumevati, da mora biti gospodarski razvoj povezan z odgovornostjo do okolja in prihodnjih generacij, tako da se okoljske stroške vključi v proces odločanja o gospodarskih politikah.

Danes, teoretično gledano, princip »onesnaževalec plača« velja v mnogih zakonodajah in politikah po svetu. Uporablja se v različnih oblikah, vključno z davkom na ogljik, sistemi trgovanja z izpusti in odškodninami za okoljske škode. Tudi v Sloveniji na primer poznamo okoljske dajatve za obremenjevanje okolja z industrijskimi odpadnimi vodami in takse za obremenjevanje zraka z izpusti CO₂, ki naj bi bile ob trgovanju z izpusti ključne za zmanjševanje izpustov toplogrednih plinov.

Pa vendar v praksi doživljamo, da onesnaževalec ne plača vedno. Seveda govorimo o škodljivih okoljskih subvencijah, ki jih prek vladnih ukrepov posameznih držav onesnaževalci prejema iz davkoplačevalskega denarja. Gre za subvencije, davčne olajšave ali druge oblike finančnih spodbud, ki spodbujajo dejavnosti, ki povzročajo onesnaževanje, izčrpavajo naravne vire ali povečujejo izpuste toplogrednih plinov.

Če pogledamo stanje v Sloveniji, najdemo okolju škodljive subvencije v kmetijstvu, gozdarstvu

in ribištvu, pri proizvodnji električne energije, plina, pare in klimat-skih naprav, v sektorju prevoza in skladiščenja ter storitev. Najbolj bode v oči povračilo trošarine za dizelsko gorivo v tovornem prometu in drugih kategorijah potniškega prometa, ali znižana stopnja davka za gnojila in pesticide. Tu je še oprostitev davka na energijo za podjetja v kmetijstvu in gozdarstvu za plinsko olje.

Za povrh se te subvencije iz leta v leto ne zmanjšujejo, prej obratno, čeprav so direktno v nasprotju z doseganjem cilja zmanjšanja izpustov toplogrednih plinov. Zato smo dejansko v položaju, ko se ne ve, kdo vse kje pije in kdo bo to plačal. Za zdaj plačujemo davkoplačevalci in prihodnje generacije. Nepravilno! In še zelo ironično zraven, saj naj bi princip »onesnaževalec plača« zagotavljal pravičnost in učinkovito obvladovanje tveganj.

Vse skupaj se zdi, kot da smo v pat poziciji – onesnaževalci nočejo sprememb – mi pa ne moremo nič spremeniti. Pa vendar se rešitev skriva v prepoznavanju zunanjih stroškov ali s tujko eksternih stroškov. Gre za stroške, ki jih povzroči dejavnost ali odločitev posameznika, podjetja ali organizacije, vendar jih nosijo tisti, ki niso neposredno vključeni v to dejavnost. Tako strošek ni upoštevan v tržnem sistemu, saj tisti, ki povzročajo ta strošek, ne nosijo njegovega bremena, nosi pa ga družba kot celota, vključno z lokalnimi skupnostmi, prihodnjimi generacijami in davkoplačevalci, pri čemer slednji nosijo največji del teh stroškov.

Zunanji stroški praviloma vplivajo na okolje, zdravje ljudi, družbene razmere in gospodarstvo, nastajajo pa v vseh sektorjih in dejavnostih, predvsem v industriji, kmetijstvu in prometu. Zato je pomembno, da bi se zunanji stroški internalizirali. Podjetja ali posamezniki, ki povzročajo te stroške, bi morali prevzeti odgovornost in plačilo, bodisi z davki, kaznimi bodisi s tržnimi mehanizmi, kot so okoljske dajatve. A to je le del rešitve.

Drugi del pa je bolj zapleten, in sicer kako okoljske eksternalije vključiti v ceno izdelkov in proizvodov. Ker zunanji stroški niso vključeni v ceno proizvodov, je cena naravnih virov absolutno podcenjena. Še več – ceneni izdelki, na primer uvoženi iz azijskih držav, so danes poceni zgolj zaradi neupoštevanja zunanjih stroškov proizvodnje, torej okoljskih, zdravstvenih, socialnih in etičnih standardov v državah izvoznicah. S stališča okolja bi morali biti bistveno dražji, a na kakšen odziv bi to naletelo pri nas – potrošnikih? Lahko bi rekli, da tudi sami sebe kdaj zavajamo, ko zavestno spregledamo zunanje stroške, ker nam to trenutno ustreza. In takrat se niti ne vprašamo, kdo bo plačal zapitek! ■

